

В.В. ЛАСТОВСЬКИЙ

**Пам'яткознавство на Донбасі
(Рец на кн.: *Принь О.В.* Літопис охорони культурної спадщини в Україні 1945–1991 років
(за матеріалами Донецької та Луганської областей). – Луганськ: РВВ ЛДУВС
ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 336 с.)**

Упродовж років незалежності України не вщухають розмови та дебати з приводу стану й перспектив охорони культурної спадщини. Розгляд цієї тематики супроводжується протистоянням інтересів цілого ряду суб'єктів права: громадян, організацій, підприємств і адміністративних установ. І в цьому чи не найголовніша специфіка сучасного розвитку пам'яткознавства. Вочевидь, звернення до досвіду минулих поколінь (у т.ч. до радянського періоду) ніколи не буде зайвим, особливо, коли мова йде про збереження того, що залишилося та фіксацію того, що було відоме у ще не досить давні часи. Саме з цієї точки зору значний інтерес представляє наукова монографія Олександра Приня, в основу якої була покладена його кандидатська дисертація.

За основу дослідження слугував той період СРСР, який характеризується цілою низкою політичних, соціально-економічних і культурних процесів, що в кінці кінців призвели до розпаду держави – з 1945 до 1991 р. Водночас, на думку автора, саме цей період дає підстави для роздумів з приводу «аналізу позитивних і негативних процесів у сфері державного управління охороною культурної спадщини» (с. 6).

Структурно монографія складається із передмови, 5 розділів, післямови, списку використаних джерел і додатків.

Передмова (с. 5–11) має загальний характер і визначає актуальність даної роботи, її мету, завдання, новизну, зв'язок із науковими програмами і темами тощо. Тут-таки обґрунтовується регіональний аспект вивчення проблеми. При цьому дослідник відштовхується від думки, що «жодна країна не забезпечує в повній мірі потребу фінансування охорони пам'яток за рахунок бюджету. Значну допомогу тут надають територіальні громади, великі підприємства, меценати, громадські організації та не байдужі до надбань культурної спадщини пересічні громадяни» (с. 5).

Розділ 1 «Історіографія, джерельна база та методологічні основи дослідження» (с. 12–45) розкриває перед читачем передумови проведення автором даного дослідження, в основі якого покладено вивчення автором значної кількості наукової літератури й документів (як опублікованих, так і неопублікованих) і застосування загальних та спеціальних методів.

Розділ 2 «Діяльність державних органів влади із забезпечення розвитку системи охорони культурної спадщини у Донбасі в 1945–1991 рр.» (с. 46–121) розкриває перед нами процес повоєнного відновлення та формування пам'яткоохоронної системи впродовж 1945–1952 років, подальше її становлення (1953–1965 роки) та розбудову.

Розділ 3 «Пам'яткоохоронна діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у Донбасі в 1965–1991 рр.» (с. 122–158) представляє собою детальне вивчення діяльності УТОПІК на території Донбасу, визначення його місця в державній системі охорони пам'яток.

Розділ 4 «Роль наукових установ, вищих навчальних закладів та музеїв у проведенні пам'яткоохоронних заходів на об'єктах археології у Донбасі в 1945–1991 рр.» (с. 159–193) зосереджується головним чином на проведенні рятувних археологічних експедицій Інституту археології АН УРСР на промислових новобудовах й об'єктах меліорації, діяльності краєзнавчих музеїв і вищих навчальних закладів.

Розділ 5 «Формування регіональної системи охорони культурної спадщини мовою офіційних документів 1945–1991 років» (с. 194–274) містить у собі тексти документів, виданих центральними та місцевими органами влади. Подаючи їх, автор намагався зберегти їх орфографію та пунктуацію. Всього представлено 24 нормативні акти. Серед них: постанова РНК УСРС і ЦК КП(б)У від 6 грудня 1945 р. №1976 «Про заходи впорядкування стану пам'яток культури, старовини і природи на території УРСР», постанова Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. №3076 «Про заходи щодо поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР». Проте, все ж, основний масив склали документи органів влади Донецької та Луганської областей про взяття на облік пам'яток, їх охорону тощо.

У Післямові (с. 275–279) сформульовані головні висновки, до яких прийшов дослідник у процесі своєї роботи над монографією. Найважливішим із них є наголос на визначальній ролі у збереженні пам'яток все ж таки не держави, а громадськості (у формі місцевих осередків Українського товариства охорони пам'яток історії та культури) та науковців (археологів, музейних співробітників, викладачів).

У Додатках (с. 322–333) автор розмістив перелік організаційно-розпорядчих рішень регіональних органів влади (постанови, рішення, розпорядження та накази), ухвалених упродовж 1945–1991 років.

Щодо списку використаних джерел і літератури, то він є вельми поважним і нараховує 422 бібліографічні позиції. Серед значної кількості монографій і статей, автором були також використані й неопубліковані документи з архівів Донецької та Луганської областей, Інституту археології НАН України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Інформативність цієї праці очевидна. І саме вона спонукає до певних роздумів і визначення перспективи для майбутніх досліджень. Зокрема, більше б хотілося побачити в книзі матеріалу та думок з приводу ідеологічного навантаження на пам'яткоохоронну діяльність за радянської влади. Адже саме цей аспект і був визначальним у становленні та розвитку радянської пам'яткоохоронної системи. Натомість автор усі недоліки цієї системи перевів у суто технічну площину – на відомче розмежування, відсутність науково обґрунтованих критеріїв оцінки пам'яток і теоретичної розробки питань їх обліку (с. 121).

Уплив же політичної складової фактично залишився поза межами дослідження. Щоправда, у певних моментах дослідник цю проблему, звичайно, зачіпає (напр. див.: с. 137, 156–157), але розгляд її має побіжний характер, тоді як у реаль-

ності вона мала визначальний вплив на діяльність як державних органів, так і громадських структур, зокрема УТОПІК, у цій сфері.

Певним перебільшенням з боку автора можна вважати його твердження про створення УТОПІК з огляду на «настрої опозиції» (с. 156), оскільки ні з юридично-правової, ні з фактично-політичної сторони опозиції як такої на території СРСР в той час не існувало.

На особливе схвалення заслуговує розгляд дослідником розвитку такої особливої сфери наукових досліджень і пам'яткоохоронної діяльності як «рятивна археологія» (с. 159–176). Адже цей напрям з'явився в радянський час, у специфічних умовах, під тиском відповідних обставин – наступу індустріалізації й запровадження інтенсивних технологій у сільськогосподарській сфері. При цьому цілком вірно відзначено автором монографії вибірковий характер цього процесу та відсутність планомірної системи охоронних археологічних робіт. На нашу думку, рятивна археологія, її розвиток, особливості, здобутки та негативні прояви й наслідки заслуговують на більш детальне вивчення з боку науковців у майбутньому.

У цілому ж, робота вдалася. Треба відзначити її інформативну насиченість і деталізацію. Це дослідження дасть можливість не лише науковцям, але й управлінцям державного апарату врахувати помилки та здобутки радянської пам'яткоохоронної системи. Адже сучасна пам'яткоохоронна система України базується на тій, що була створена і розвинена в СРСР. Наше ж завдання – створити нову, більш ефективну національну систему охорони культурної спадщини.

Н.О. ГАВРИЛЮК

Колективний портрет краєзнавців на тлі суворої епохи

Рец. на кн.: Севаст'янов А.В. Десять лет на службе краеведения: Российское общество по изучению Крыма (1922–1932) / А.В. Севаст'янов / Под ред. А.А. Непомнящего; Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК. – К.; Симферополь, 2010. – 256 с. – (Серия: «Библиография крымовеждения; вып. 13»).

Жодна серйозна сучасна наукова праця з питань кримознавства не може вважатися повноцінною, якщо в ній відсутні посилання на праці серії «Библиография кримознавства», що видається у Симферополі з 2004 р. під редактуванням професора Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, доктора історичних наук Андрія Анатолійовича Непомнящего. Вже 7 років увесь краєз-